

Іванова Наталія Володимирівна – кандидат філософських наук, доцент, завідувач відділення «Дошкільне виховання» Луцького педагогічного коледжу.

МИСЛЕННЯ У ДИСКУРСІ АНТРОПОЕЗИСУ: СОЦІОКУЛЬТУРНИЙ КОНТЕКСТ

Ідея «антропоезису» створює в людському житті можливість встановлення смислу в певних формах культури мислення. В зв'язку з цим доцільно говорити про «антропоезис», тобто про творення людиною самої себе, на чому акцентують увагу роботи К. Колама, М. Кілані, Г. Гірца, В. Беха, А. Кравченко, Р. Сміта та ін. Поняття «антропоезис» здатне належним чином підкреслити ідею конструювання проєктів людського буття. В даному сенсі історія гуманітарних наук є «антропоезисною», оскільки досліджує виробництво саме «людського». Необхідно зауважити, що в культурологічних і філософських дослідженнях проблеми «антропоезису» (аутопоезису) акцентується увага в основному на культурно-гуманітарному аспекті творення «людського». Проте, поза увагою залишається визначення ролі мислення в даному процесі.

Сучасні дискусії про людину та її мислення мають спільні корені – класичну філософію і романтичний світогляд. З точки зору І. Канта, людський розум формує те, що може бути пізнане в світі, і філософи перетворили цю тезу в метафізичний і, зокрема, романтичний пошук того, що здатне саме породжувати, створювати себе. Фіхтеанське самодостатнє «Я», гегелівський «дух» («в собі і для себе»), марксистське «виробництво» – всі вони мають власне поняття про людське самоформування (самотворення). Отже, в результаті історичного процесу рефлексія здійснюється у всій її повноті, реалізуючи ідеал «людського». В історичному аспекті цей крок передбачає порівняння епігенези живих організмів із рефлексивним породженням «Я» і з самого себе, а також особливої культури мислення – антропоезису. Вважалось, що він існує на всіх рівнях реальності. Важливу роль відігравала «органічна телеологія» – думка про те, що все живе несе в собі ціль, не обумовлену зовнішньою причиною, а має основу в самій собі. «Бажання» організму жити – досягнути буття і підтримувати в собі буття, – «здавалося глибокою метафорою або навіть основою самотворюючої природи людського духу» [9, с. 332].

Однак, з часом, філософи і, взагалі, вчені визнали той факт, що потрібно все ж таки проводити різницю між людиною і всіма іншими живими істотами, в чому б не полягала історична природа буття, адже мисленнева саморефлексія індивідів змінює природу їх «дозрівання». Історія аутопоезису (антропоезису) повинна включати в себе історію мисленневої рефлексії не тільки того, ким людина може стати в результаті «дозрівання», але і того, ким вона сама себе вважає. Переконання, що нормативний авторитет сам встановлює собі закони, як і про те, що смисл і значимість виникають завдяки чіткій діяльності свідомості, стабільно увійшли в сучасне мислення.

В наш час ідея самотворення людини мислячої досягла вирішення в екзистенціальній філософії, зокрема у Ж.-П. Сартра. Він стверджував, що свобода діяльності онтологічно первинна, зокрема у відношенні до надзвичайно впливової практичної етики, яка покладає на індивідів відповідальність за те, чим вони є. «Неможливо знайти інших меж моєї свободи, – писав Ж.-П. Сартр, – ніж вона сама, або, якщо хочете, ми не вільні перестати бути вільними» [8, с. 451]. Тобто володіти свободою. Постійно наголошувалося, що будь-яка форма гуманітарного знання – акт омани, помилковості, самообману, який потрібно аналізувати, критикувати.

Є сенс підкреслити важливість поняття «бажання» («хотіння», «воління»), яке концептуалізувалося в контексті пошуку нових самотворюючих основ, загальних (соціальних) для матеріальних і нематеріальних форм життя. В кінці дев'ятнадцятого століття ряд авторів зблизили це поняття з поняттям «матеріальної сили» або

«енергії». Сучасні ж автори шукають адекватну мову репрезентації цілеспрямованої, сповненої значимості форми свідомої або несвідомої людської діяльності. В тому числі й мисленневої, і в даному сенсі мова «бажання» («хотіння») є тією ланкою, яка об'єднує сучасність та епоху романтизму.

В даному контексті можна і потрібно знову повернутися до людини, мислення якої розглядається не лише як показник її інтелектуальних, креативних чи пізнавальних можливостей. В певному сенсі мисляча людина як суб'єкт пізнання відповідає характеристикам таланту, тобто є претензією на звання людини видатної, або відомої. Явище таланту (як і геніальності, героїзму) для людства завжди було психосоціальним феноменом, орієнтованим більш на сприйняття і уявлення суспільства, ніж на реальність існування великих людей. Більше того, саме суспільство у всі історичні епохи і періоди свого розвитку стимулювало підтримку на високому рівні міф про героя, генія, талант. По-перше, це слугувало сильним, впливовим, виховним прикладом для інших. По-друге, за певних умов цей феномен поставав ще і способом маніпуляції свідомістю індивідів, спрямовував їх мислення, зокрема, для формування уявлень про особливу роль еліти (обраних) в житті соціуму. Для цього створюються відповідні легенди, які сприймаються масами, причому це характерно для тих суспільств, які ще не відійшли у своєму розвитку від тоталітарних пережитків.

Принагідно зауважимо, що еволюція людства, окрім інших джерел, заснована на лідерстві, домінуванні, прагненні до влади, яку можна назвати «прагненням досконалості» (А. Адлер). Причому не лише в політиці, де все ще сподіваються на появу якщо не «доброго», то «розумного царя», але і в інших сферах соціального життя. Це стосується головним чином масової свідомості, в якій породжуються різного роду утопічні сподівання і необґрунтовані мрії. Для того, щоб вони не були домінуючими, суспільство потребує мислячої особистості. Сумнів, критицизм, іронія, продуктивність, креатив її мислення постає головною умовою виходу за межі повсякденності, що означає, в той же час, відкриття нового.

В даному контексті популярність і поширеність того чи іншого дискурсу випливають не лише з обґрунтувань, здійснюваних теоретичним розумом. Їх джерелом є деякі особливості людського мислення як такого. Зокрема, одне з головних прагнень людини полягає в тому, що зі всього потрібно виносити свій урок, висновок. Ця людська якість має важливе значення в силу того, зазначає С. В. Пролеєв, що «в історії мислення часто- густо трапляються випадки, коли якась людська, вельми звичаєва ж характерологічна властивість вибудовує в собі власну метафізичну проекцію. Переносячи себе з царини повсякденності в умоглядний світ, вона починає утверджувати себе як універсальний принцип, що підпорядковує весь обшир людських дій, прагнень, пізнавальних зусиль» [7, с. 27]. Подібний сценарій спрацьовує здебільшого в системі надання оцінок (аксіологічний дискурс), коли виокремлюється і стверджується та чи інша теоретико-мисленнева позиція. Тобто в реальній практиці мислення різноманітні судження й умовиводи, які характеризують ту чи іншу ситуацію, здебільшого залишаються в межах процедури винесення оцінок.

Формування мислячої особистості як активного суб'єкта творчої діяльності може відбуватися в спеціалізованих спільнотах, які можуть надавати адекватні стосовно до вирішуваних проблем знання. Представники інтелектуального (творчого) середовища відстоюють позиції, що «мислячих» індивідів об'єднують, як правило, однакові базові цінності. Тому важливим завданням є більш повне розуміння того, які наслідки витікають із можливих джерел діяльності і якими емпіричними засобами можна культивувати енергії творчого мислення, до чого прагнуть, по суті, всі освічені індивіди. Одночасно потрібно враховувати, що мисленнева діяльність не може містити в собі остаточної раціональної основи.

Таким чином, здатність, належність людства до мислення означає, що кожний індивід має справу з тим, що не має начала. Мислити не можна розпочати або закінчити, можна лише вже мислити, бути в мисленні. Але для цього потрібно бути здатним, готовим до цього, що вимагає тривалої роботи зі самостворення (аутопоезису).

ЛІТЕРАТУРА

1. Пролеєв С. В. Модерна культура і глобальні трансформації сучасності / С. В. Пролеєв // Ідея культури: виклики сучасної цивілізації. – К. : «Альтерпрес», 2003.
2. Сартр Ж.-П. Бытие и ничто: Опыт феноменологической онтологии / Ж.-П. Сартр. – М. : Республика, 2000. – 639 с.
3. Смит Р. Быть человеком: историческое знание и сотворение человеческой природы / Р. Смит. – М. : «Канон+» РОИИ «Реабилитация», 2014. – 367 с.
- 4.